

ΠΑΤΕΡΑ ΜΑΣ...

ΔΟΚΙΜΙΟ ΣΥΝΕΙΡΜΙΚΗΣ ΓΡΑΦΗΣ ΣΤΟ ΠΑΤΕΡ ΗΜΩΝ

[Αλέξανδρος Μ. Σταυρόπουλος](#)

[Ομότιμος Καθηγητής | Τμήμα Κοινωνικής Θεολογίας ΕΚΠΑ](#)

Πολύς λόγος γίνεται, ιδιαίτερα τον τελευταίο καιρό, για την προσευχή στα σχολεία, για την αντικατάσταση του «Πάτερ ημών» με άλλα αυτοσχέδια ή ήδη υπάρχοντα ποιήματα (π.χ. Γιάννη Ρίτσου), για την αναγκαιότητά της ή όχι. Πολλοί ακόμη εκθρονίζουν τον Θεό Πατέρα από τον ουράνιο θρόνο του και μεταθέτουν την πατρική επίκληση σε πρόσωπα της γης (Μπολιβάρ, Τσάβες, Κάστρο), φέρνοντας στη μνήμη το ποίημα του Γ. Βερίτη, που συνοψίζει τη στάση των υιών της αποστασίας και της αρνήσεως: «Δεν θα σε πούμε πια πατέρα...»¹.

Σε μια εποχή μάλιστα, όπως η σημερινή, που η αυθεντία του πατέρα δέχεται καιρία πλήγματα και πολλοί των Ελλήνων αισθάνονται ότι «δεν έχουμε πατέρα στο σπίτι»², οι Χριστιανοί τολμούμε, ακολουθώντας την προτροπή του Ιησού, να αναφερόμαστε στον Θεό σαν σε Πατέρα (Κυριακή προσευχή). Άλλωστε και οι συμμετέχοντες στην Α' Οικουμενική Σύνοδο επίσκοποι πιστεύουν εις ένα Θεό Πατέρα. Όλοι οι άλλοι χαρακτηρισμοί έπονται στο Σύμβολο της Πίστεως. Ο πατέρας αυτός βρίσκεται στους ουρανούς, ο εν τοις ουρανοίς. Θέλει να δηλώσει ότι δεν είναι σαν ένας από εμάς. Είναι διαφορετικός. Διαχωρίζεται για να μας βεβαιώσει ότι είναι όλως άλλος. Όπου κι αν

πορευτούμε τον συναντάμε, είναι πανταχού παρών και τα πάντα πληρών. Ταυτόχρονα, δεν είναι μόνο πατέρας μου, είναι πατέρας μας. Δεν είναι αποκλειστικά και μόνο δικός μου. Είναι δικός μας. Αυτό το ημών μας βάζει σε κοινωνία. Κοινωνούμε με τους άλλους και ούτε στιγμή να σκεφτούμε ότι είμαστε μόνοι, δηλαδή, απομονωμένοι, κι αν αισθανόμαστε μόνοι, σημαίνει ότι ξεχνάμε την υπάρχουσα κοινωνία και παίρνουμε τις αποστάσεις μας. Δεν πρέπει, όμως, να λησμονούμε ότι αυτός ο πληθυντικός μας ακολουθεί σε όλα τα **αιτήματα**, που έπονται στην Κυριακή προσευχή. Τον άρτον ημώνδος ημίν, αφες ημίν τα οφειλήματα ημών, ως και ημείς τοις οφειλέταις ημών, μη εισενέγκης ημάς, αλλά ρύσαι ημάς. Αρκούν αυτά τα ολίγα ως προς το «κοινωνικόν» μέρος της προσευχής.

Εκεί που θέλω να εστιάσω, είναι στα αιτήματα που ο Ιησούς μας οδηγεί να θέσουμε σ' αυτόν τον Θεό Πατέρα μας. Μπορεί να ζητάμε και τα επτά καθημερινά; Δεν είναι πολλά; Μήπως διασπάται η προσοχή μας και χρειάζεται κάποιος επιμερισμός; Σίγουρα και τα επτά έχουν μια πληρότητα. Και των επτά έχομεν χρείαν. Σκέπτομαι, όμως, αυτήν την εβδομάδα των αιτημάτων να την εφημεροποιήσουμε καθ' όλην την εβδομάδα: ένα αίτημα για κάθε ημέρα³.

Ιστολόγιο πρωτ. π. Δημητρίου Αθανασίου.

Ας αρχίσουμε, λοιπόν, από την **Κυριακή** με το πρώτο μας αίτημα.

Αγιασθήτω το όνομά σου

Το όνομα του Θεού γνωρίζουμε ότι δεν είναι εύκολο να προσδιορισθεί. Μεγάλη διαπάλη στην Παλαιά Διαθήκη για το όνομα του Θεού. Όποιο όνομα κι αν του δοθεί, το σημαίνον υποκρύπτει το σημααινόμενο. Σημασία δεν έχει το όνομα, αλλά η πράξη του αγιασμού. Αγιάζω σημαίνει κυρίως ξεχωρίζω. Έχουμε συναίσθηση ότι ο Θεός είναι κάτι το ξεχωριστό; Έχουμε συναίσθηση αυτής της διαφορετικότητας, όσο κι αν μας δημιούργησε σύμφωνα με την εικόνα του, για να του μοιάσουμε; Όσο κι αν μας αποκαλεί φίλους του, ότι δεν είμαστε «φιλαράκια»; Αυτός ο αγιασμός του ονόματος σημαίνει ότι έχω συναίσθηση ότι παρά την εγγύτητα, τηρούμε τις αποστάσεις. Δεν ξεθαρεύουμε ούτε λεπτό για να δειχτούμε ασεβείς. Σέβομαι, λοιπόν, αυτόν τον Θεό. Δεν τον καλώ επί ματαίω, για ψύλλου πήδημα. Παρά την οικειότητα

που αισθάνομαι, γνωρίζω την καταγωγή μου. Τιμώ το όνομα που φέρω «Χριστιανός», με ανάλογη συμπεριφορά για να μην δυσφημισθεί το όνομα του Θεού στον κόσμο, από τότε που μου το έδωσαν, στο βάπτισμα, έως τα τέλη της ζωής μου, να τα τηρήσω Χριστιανά.

Ελθέτω η Βασιλεία σου

Δεύτερο αίτημα για τη δεύτερη ημέρα της εβδομάδας (**Δευτέρα**). Επιθυμία μου είναι να εύχομαι να έλθει η Βασιλεία Του. Ο τρόπος, δηλαδή, που θέλουμε να βασιλεύει, να είναι δηλαδή ο μόνος Δεσπότης, ο Κύριος της Οικουμένης. Να μην κυριαρχεί κανένας άλλος σε εμάς, στους άλλους, στον κόσμο άπαντα. Να είναι ο μοναδικός Κυβερνήτης σε εμάς και στους κόσμους, στη ζωή μας και παντού⁴. Αυτός ο ερχομός της Βασιλείας Του έχει σχέση με το τρίτο αίτημα, με την τρίτη ημέρα της εβδομάδας, την **Τρίτη**.

Γενηθήτω τω θέλημά σου ως εν ουρανῷ και επί της γῆς

Το θέλημα του Θεού, η αγαθή του βούληση είναι αυτό που πρέπει να γίνεται, όχι να κάνουμε το δικό μας (θέλημα). Και γνωρίζουμε ότι στον ουρανό γίνεται, γιατί οι Άγγελοι υπακούουν. Όσοι εξέπεσαν, εξέπεσαν. Οι εναπομείναντες, οι περισσότεροι, υπακούουν και ανταποκρίνονται στο πρόσταγμα του Αρχαγγέλου Μιχαήλ: «πρόσχωμεν»· οι άλλοι ας πρόσεχαν... Από εμάς αναμένεται η προσοχή μας στην τήρηση του θελήματος του Θεού. Δεν είναι μια απρόσωπη διαδικασία, ένα πρόσταγμα: γενηθήτω (πες το κι έγινε). Χρειάζεται το δικό μας θέλημα να συν-ταχθεί με το δικό Του. Χρειαζόμαστε τη δική Του ενίσχυση και την προσωπική μας συμμετοχή. Διπλό γενηθήτω: Του Θεού, που προστάζει και το δικό μας (προσ)ευχητικό γενηθήτω, ως επίκληση, παράκληση, δέηση.

Τον άρτον ημών τον επιούσιον, δος ημίν σήμερον

Το τέταρτο αίτημα, της **Τετάρτης**, αναφέρεται συνεκδοχικά στα καθημερινά απαραίτητα για να ζήσει κανείς. Αρκείται ο αιτών στα ολίγα. Γνωρίζει πως είναι αναγκαία. Τα ζητάει, λοιπόν, σήμερα. Όχι αύριο. Παρ' όλο ότι πολλοί τον επιούσιον το εκλαμβάνουν ως τον άρτον της επιούσης ημέρας. Σήμερα τη βγάλαμε όπως όπως, ας μεριμνήσουμε και για την αυριανή... δεν είναι όμως έτσι τα πράγματα. Κυριολεκτεί το κείμενο. Θέλει την απόλυτη εμπιστοσύνη σ' αυτόν τον Πατέρα τον Επουράνιο, που για να χορτάσει τα παιδιά του στην έρημο στέλνει το μάνα εξ' ουρανού κάθε ημέρα.

Και αφες ημίν τα οφειλήματα ημών, ως και ημείς αφίεμεν τοις οφειλέταις ημών

Την **Πέμπτη** εισάγουμε το πέμπτο αίτημα. Γνωρίζουμε όλοι ότι χρωστάμε, ότι είμαστε οφειλότες. Χρειαζόμαστε λοιπόν την απάλειψη των χρεών μας. Γνωρίζουμε από άλλες ευκαιρίες, πόσο αδυσώπητος είναι ο Κύριος, στον οποίο κάποιος χρεωστούν (βλ. Ματθαίου 18,23-35, πρβλ.18,15-22).

Προσπίπτουμε λοιπόν και ζητάμε το έλεός του, να μας χαρίσει αυτά που του οφείλουμε, προσθέτοντας να μας τα χαρίσει στο μέτρο που (ως και) εμείς χαρίζομαστε

σε αυτούς που μας οφείλουν. Δεν είναι μια εφαρμογή του do et des (δίνω για να δώσεις). Είναι μια συμ-μετοχή στην ελεήμονα καρδιά του Ιησού, που επίγραμμά της έχει το εβδομηκοντάκις επτά (εβδομήντα φορές επτά). Αναγνωρίζουμε ότι ή είμαστε χρεώστες ή ότι μας χρωστάνε. Εμείς παραγράφουμε τα χρέη εξ ίδιας πρωτοβουλίας ή αφού μας το ζητήσουν; Φαίνεται, ότι παρά το ποιμαντικό τακτ που πρέπει να μας διακρίνει, για λόγους δικαιοσύνης οφείλουμε, όταν σφάλει απέναντί μας ο αδελφός μας, να τον επιπλήξουμε χωρίς να είναι άλλος μπροστά (Ματθαίου 18,15). Στη συνέχεια υπάρχει κάποια διαδικασία διαδοχικών προσεγγίσεων.

Χρειάζεται, όμως, πάντα μια επιμελής και ορθή ανάγνωση της Κυριακής Προσευχής, γιατί στο σημείο αυτό, του πέμπτου αιτήματος, κάποιος διάβασε «και άφες ημίν τα οφελήματα (sic) ημών». Δηλαδή, άφησέ μας, παραχώρησέ μας τα ωφελήματά μας, τα κέρδη μας, μη μας τα παίρνεις πίσω. Βέβαια, το ως και ημείς πάει περίπατο, γιατί των άλλων παραμένουν οφειλήματα που μας χρωστούν.

Την Παρασκευή έρχεται το επόμενο έκτο αίτημα:

Και μη εισενέγκης ημάς εις πειρασμόν

Και μη μας αφήσεις να πέσουμε σε πειρασμό. Πολλοί εκλαμβάνουμε αυτό το αίτημα σαν ο Θεός να ήταν ο πειράζων σε διάφορες καταστάσεις της ζωής μας, για να αποδείξουμε πόσο πιστοί είμαστε στο θέλημά Του, όταν όλα μας έρχονται ανάποδα. Εδώ, πρέπει να λάβουμε σοβαρά υπ' όψη την προειδοποίηση του Ιακώβου 1,12-13: «Μηδείς πειραζόμενος λεγέτω ότι από Θεού πειράζομαι· ο γαρ Θεός απείραστος εστίν κακών, πειράζει δε αυτός ουδένα».

Στην ουσία πρόκειται για κάτι διαφορετικό. Ο πειρασμός, για τον οποίο γίνεται λόγος, φαίνεται να είναι κάτι άλλο. Τη στιγμή των δοκιμασιών να μη χάσουμε την εμπιστοσύνη μας στο Θεό. Να Τον εκπειράσουμε, δηλαδή, αμφιβάλλοντας γι' Αυτόν. Για την παρουσία Του δηλαδή κοντά μας, «ει έστιν Κύριος εν ημίν ή ου;» (Εξόδου 17,7). Όλοι μας καλοπροαίρετα νομίζουμε ότι οι περί ων ο λόγος πειρασμοί αναφέρονται στο ηθικό κακό: πειρασμοί του ψεύδους, της πορνείας κ.τ.τ. Μήπως, όμως, αναφέρονται σε κάτι τοπικό, σε ένα τόπο; Εδώ είναι καλό να θυμηθούμε ένα περιστατικό από το 17ο κεφάλαιο του βιβλίου της εξόδου της Παλαιάς Διαθήκης (στίχοι 1-7).

Πιο συγκεκριμένα, φτάνει η στιγμή που πάσα συναγωγή υιών Ισραήλ μετακινήθηκε από την έρημο Σιν στην περιοχή Ραφιδίν, που σημαίνει στα Εβραϊκά ανάπαυση, εμπιστοσύνη στον Θεό. Αυτός ο τόπος όμως, λόγω της λειψυδρίας γίνεται τόπος πειρασμού και λοιδορήσεως του Θεού (μασά στα Εβραϊκά). Απευθυνόμαστε, λοιπόν, στον Θεό Πατέρα παρακαλώντας Τον, από την αμφιβολία για την παρουσία Του κοντά μας, να μας οδηγή στην κατάπαυσή Του, σε τόπο Αναπαύσεως, γιατί, γνωρίζουμε, ότι «η αμφιβολία φέρνει την ξηρασία»⁵. Εξ ου και το έκτο αίτημα: «και μη μας αφήσεις να πέσουμε σε πειρασμό».

Το αίτημα συμπληρώνεται με την παράκληση:

αλλά ρύσαι ημάς από του πονηρού

(αλλά γλύτωσε μας από το πονηρό). Έτσι, φθάνουμε στο **Σάββατο** με το εβδομο αίτημα. Ο ίδιος ο Κύριος είχε αντιμετωπίσει προσωπικά τον Διάβολο -περί αυτού πρόκειται- σε ποικίλες περιστάσεις στη ζωή Του (πειρασμοί στην έρημο, Πάθος και αλλού). Μας καθιστά σαφές ότι έχουμε έναν αντίπαλο στην ιστορία της σωτηρίας μας. Μόνοι μας δεν μπορούμε να γλυτώσουμε από εκείνον, παρά μόνον από Εκείνον που τον ενίκησε κατά κράτος και ευαρέστησε στον Πατέρα. Ο διάβολος είναι εκείνος που αντιδικεί μαζί μας, στήνοντας συνεχώς παγίδες για να μας παγιδεύει, με πρώτη την παγίδα της αμφιβολίας για την ύπαρξή του. Η δική μας η επιλογή κρίνει τα πάντα: με τον Χριστό ή με τον Διάβολο; Με τον Χριστό, που είναι ο Αντιφωνητής και βρίσκει πάντοτε μια δικαιολογία για να μην καταδικαστούμε; Με τον δημόσιο κατηγορο ή με τον συνήγορο υπερασπίσεως;

Σε αυτό το σημείο, οφείλουμε να κάνουμε μια θετική σκέψη -όπως συνηθίζουν σήμερα όλοι να μας προτρέπουν- και να ακολουθούμε τον δρόμο όχι του φόβου (του Διαβόλου), αλλά της αγάπης (του Θεού) και για να μεταλλάξουμε μια γνωστή διαφήμιση που κυκλοφορεί κατά κόρον θυμίζουμε μια επιγραμματική φράση του Γέροντα, Οσίου πλέον, Πορφυρίου: «άσε την κόλαση, πιάσε τον Παράδεισο». Αυτός τελικά είναι ο στόχος μας, όταν επικαλούμεθα την βοήθεια του Θεού Πατέρα, να μας γλυτώσει από τον πονηρό.

Μετά από όλα αυτά τα επτά αιτήματα -ένα για κάθε ημέρα της εβδομάδας όπως εισηγούμεθα- ο Κύριος στην προσευχή που μας δίδαξε καταλήγει συνοψίζοντας τον λόγο, τους λόγους για τους οποίους απευθυνόμαστε στον Πατέρα μας:

«Γιατί σ' εσένα ανήκει παντοτινά η βασιλεία, η δύναμη και η δόξα. Αμήν».

Είμαστε σε καλά χέρια... Δόξα τω Θεώ!

Αρκεί να είμαστε άξιοι αυτής της υιότητας: από μόνοι μας δεν είναι δυνατό να το επιτύχουμε. Γι' αυτό και πριν από την απαγγελία της Κυριακής Προσευχής, της ενταγμένης στη λειτουργική πράξη της Εκκλησίας μας (Θ. Λειτουργία), ο λειτουργός-ιερέας, εκπροσωπώντας όλους μας, δέεται εκφώνως να μας καταστήσει ο Χριστός αξίους να τολμήσουμε να ονομάσουμε με παρρησία και χωρίς φόβο κατακρίσεως τον επουράνιον Θεόν Πατέρα, όπως ο ίδιος μας είχε διδάξει:

«Και καταξίωσον ημάς, Δέσποτα,

μετά παρρησίας, ακατακρίτως

τολμάν επικαλείσθαι

σέ τον επουράνιον Θεόν Πατέρα

και λέγειν: Πάτερ ημών...»

Επίμετρο

Στο τέλος αυτής της επίμονης και επίπονης γραφής, όπου ποικίλα ακούσματα και διαβάσματα συνωστιζόνταν στη μνήμη για να κατατεθούν και να δουν το φως της δημοσιότητας, εκπλήσσεται κανείς με το τι θησαυρίσματα έχουν υπάρξει, που ερμηνεύουν και μας καθοδηγούν στην κατανόηση του κειμένου του Πάτερ ημών. Απευθυνόμενοι στο Θεό Πατέρα με τα λόγια της Κυριακής Προσευχής γινόμαστε διδακτοί Θεού, έχοντας ως πρώτο διδάξαντα τον Κύριό μας. Σίγουρα όλοι οι τίτλοι κειμένων και βιβλίων, που παραθέτουμε στο τέλος του άρθρου μας, έπαιξαν ένα ρόλο και κατά κάποιο τρόπο ενέπνευσαν τις δοκιμές καταγραφής του δικού μας κειμένου. Κάποια βήματά μας πάτησαν στα ίχνη τους, χωρίς να μπορούν απόλυτα και ακριβώς να επισημανθούν. Τελικά, η συγγραφή ενός δοκιμίου συνειρμικής γραφής, όπως σημειώνεται στον υπότιτλο της μελέτης, κατέληξε να είναι μια δοκιμασία για τον συγγραφέα χωρίς να είναι βέβαιο ότι καταξιώνεται ως δόκιμος. Εναπόκειται στους αναγνώστες να το κρίνουν.

Υποσημειώσεις:

1 Ας πάρουμε ως χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της «εκθρονίσεως» το ποίημα του Πάμπλο Νερούδα, «Ένα τραγούδι για τον Μπολιβάρ» (εθνικό ήρωα της Βολιβίας, που αγωνίστηκε για την ανεξαρτησία της):

«Πατέρα μας που βρίσκεσαι στη γη

στο νερό, στον αγέρα

σ' ολάκερα τα σιωπηλά κι απέραντα πλάτη μας,

το κάθε τι φέρνει τ' όνομά σου, πατέρα, στον τόπο μας:

Το μέταλλο μπολιβάρ έχει μι' αχτινοβολία του Μπολιβάρ

το πουλί μπολιβάρ πάνω στο ηφαίστειο του Μπολιβάρ...».

Ανάλογοι είναι και οι στίχοι οι αφιερωμένοι στον Ούγκο Τσάβες, ως πατέρα, που απαγγέλθηκε μπροστά σε μία φωτογραφία του Τσάβες σε συγκέντρωση στο Καράκας της Βενεζουέλας (Σεπτέμβριος 2014, ο Τσάβες είχε ήδη πεθάνει τον Μάρτιο του 2013):

«Τσάβες ημών, ο εν τοις ουρανοίς, εν τη γη, εν τη θαλάσση και εν τοις αντιπροσώποις. Αγιασθήτω το όνομά σου, είτε η κληρονομιά σου να έρθει σε μας, έτσι ώστε να μπορούμε να την εξαπλώσουμε στους ανθρώπους εδώ και αλλού. Δώσε μας το φως σου να μας καθοδηγεί κάθε μέρα. Και μη εισενέγκης ημάς εις πειρασμόν του καπιταλισμού, ρύσαι ημάς από του πονηρού της ολιγαρχίας, όπως το έγκλημα της λαθρεμπορίας: επειδή δική μας είναι η πατρίδα, η ειρήνη και η ζωή εις τους αιώνας των αιώνων. Αμήν».

«Λατρεμένο Πατέρα» τους απεκάλεσαν και τα πλήθη των Κουβανών τον πρόσφατα αποθανόντα (25/11/2016) ηγέτη τους, Φιντέλ Κάστρο.

2 Βλ. Α.Μ. Σταυρόπουλου, *Συμβουλευτική Ποιμαντική*, Εκδ. Λύχνος, Αθήνα 1984, σ. 7 και οπισθόφυλλο του αφηγήματος του Γιώργου Σανιδά, Αν ξυπνούσε ο κυρ-Αλέξανδρος, Εκδ. Κύμα, Θεσσαλονίκη 2014, 54 σ. (υπό την αιγίδα του Συλλόγου Γυναϊκών Σκιάθου). Σήμερα, όσο ποτέ άλλοτε, είναι επίκαιρη η προτροπή: *«Ανακαλύψτε την πατρότητα!»*. Ο ψυχίατρος Frank Pitman αποτεινόμενος στους άνδρες υποστηρίζει: *«δεν φαντάζεστε τι θεραπευτική δύναμη αποτελεί για τον άνδρα η εκ νέου ανακάλυψη της*

λησμονημένης αποστολής του: της πατρότητας»! (Βαρνάβα Λαμπροπούλου (Αρχιμανδρίτου), *Χτίζοντας σπίτι*. Κείμενα για την οικογένεια, έκδ. Ι.Μ. Προφήτου Ηλιού, Πρέβεζα 2016, σ.70. Πρβλ. και Markos Zafirooulos, *Du Père mort au déclin du père de famille. Où va la psychanalyse?* Presses Universitaires de France, Paris 2014, σ.238.

3 Ο επιμερισμός αυτός είναι συνήθης στην εκκλησιαστική πράξη. Η κάθε ημέρα της εβδομάδας είναι αφιερωμένη στην μνήμη ενός ή περισσότερων προσώπων ή γεγονότων για την καλύτερη συγκέντρωσή μας εκείνη την ημέρα σε αυτά. Έτσι η *Κυριακή* είναι αφιερωμένη στον Κύριο και την Ανάστασή του. Η *Δευτέρα* στις Ασώματες Δυνάμεις, τους Αγίους Αγγέλους. Η *Τρίτη* είναι αφιερωμένη στην μνήμη του Προδρόμου. Η *Τετάρτη* στην Παναγία και την προδοσία του Χριστού από τον Ιούδα. Η *Πέμπτη* στη μνήμη των Αποστόλων και του Αγίου Νικολάου. Η *Παρασκευή* στα Άγια Πάθη, τη Σταύρωση και τον ενταφιασμό Του. Το *Σάββατο* η Εκκλησία μας θυμάται τους Μάρτυρες και τους κεκοιμημένους. Και τις ώρες της ημέρας πολλοί νεότεροι Γέροντες (Αμφιλόχιος, Παΐσιος) αφιερώνουν σε προσευχή για ειδικές περιπτώσεις (ασθενών και λοιπών δεομένων την άνωθεν βοήθειαν). Ως προς αυτό στοιχούν στην ωραία παράδοση των Ευχών, Κατά το μέτρον των εικοσιτεσσάρων ωρών του νυχθημέρου, των επιγραφωμένων Ιωάννη τω Χρυσοστόμω. (Βλ. Ηλία Γ. Γιακουμάκου (Πρεσβυτέρου), *Προσευχή. Ο πιο άμεσος και σύντομος τρόπος επικοινωνίας με το Θεό*. Λόγος του Ιερού Χρυσοστόμου για την Προσευχή. Ελεύθερη απόδοση, Εκδ. «Παρησία» χ.χ. σ.91-93.

4 Εδώ έρχεται στη μνήμη μας ένας ύμνος, που ως νέοι ψάλλαμε στα Κατηχητικά: «Συ που κόσμους κυβερνάς και ζωή παντού σκορπάς...».

5 Πρβλ. τον Βροχοποιό του Richard Nash παιγμένον υποδειγματικά από τον Δημήτρη Χορν και την Έλλη Λαμπέτη· η πρώτη παράσταση στη Νέα Υόρκη 29 Οκτωβρίου 1954.

Κείμενα και Βιβλία:

- Ευαγγέλιον *Κατά Ματθαίον*, 6, 9–13. Ευαγγέλιον *Κατά Λουκάν* 11,2-4. Πρβλ. Ευαγγέλιον *Κατά Ιωάννην*, 17.
- ΩΡΙΓΕΝΟΥΣ, *Περί ευχής*, I–XXXIV, ΒΕΠΕΣ τ. 100ς, σ. 223-307.
- ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ Νύσσης, *Λόγοι εις την προσευχήν* («Πάτερ ημών»), Εισαγωγή - Μετάφραση - Σχόλια Αρχμ. Παγκρατίου Μπρούσαλη, έκδ. Αποστολική Διακονία, ³ 2001 συμπληρωμένη και βελτιωμένη (1983).
- ΜΑΞΙΜΟΥ του Ομολογητού, *Εις την προσευχήν του Πάτερ ημών*, Φιλοκαλία των Ιερών Νηπτικών, τ. Β', «Αστήρ», Αθήναι, 1984, σ.187-202.
- ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Φώτη, *Ποιμένας ή Τύραννος*, Ο πατέρας στην Χριστιανική λογοτεχνία της Ύστερης Αρχαιότητας, Εκδ. Αρμός, Αθήνα 2013, σ. 366.
- ΓΕΩΡΓΙΟΥ (Καψάνη) Αρχμ. Καθηγουμένου Ιεράς Μονής Οσίου Γρηγορίου, *Η Κυριακή Προσευχή*, έκδ. Ιεράς Μονής Οσίου Γρηγορίου Άγιον Όρος 2010, 54 σ.
- ΓΙΑΚΟΥΜΑΚΟΥ Ηλία Γ. (Πρεσβυτέρου), *Προσευχή, Ο πιο άμεσος και σύντομος τρόπος επικοινωνίας με το Θεό*, Λόγος του Ιερού Χρυσοστόμου για την Προσευχή. Ελεύθερη απόδοση: Πρεσβύτερος Ηλίας Γ. Γιακουμάκος. Εκδ. «Παρησία», χ.χ, 96 σ.
- [ΓΟΝΤΙΚΑΚΗ Βασιλείου \(Αρχμ.\)](#), [Ηγουμένου της Ιεράς Μονής Ιβήρων](#), [Πάτερ ημών](#)
- ΘΕΟΔΩΡΟΥ Ανδρέα, *Από τη σοφία της Κυριακής Προσευχής*, στο Ιστολόγιο: Θησαυρός γνώσεων και ευσεβείας (I), Πνευματικά θησαυρίσματα του πρωτ. Δημητρίου Αθανασίου.
- ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ Βαρνάβα (Αρχμ.), *Χτίζοντας σπίτι*, *Κείμενα για την Οικογένεια*, έκδ. Ι.Μ. Προφήτου Ηλιού, Πρέβεζα 2016, 84 σ.
- ΜΟΥΡΙΚΗ Κατερίνας, *Τα 7 κλειδιά του Πάτερ Ημών*, με επιτραπέζιο παιχνίδι. Εικονογράφηση: Γιάννης Αντωνόπουλος, Θεολογική επιμέλεια - Γλωσσάρι: π. Αλέξανδρος και Αγγελική Καριώτογλου, Εκδ. Πορφύρα, Αθήνα 2015, 32 σ.
- ΣΜΕΜΑΝ Αλεξάντερ, *Πάτερ Ημών*, Μτφρ. Ιωάννης Λάππας, εκδ. Μαΐστρος, Σειρά: Θεολογικό Αλφαβητάρι 1, Αθήνα 2003. 64 σ.

- ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ Αλεξάνδρου Μ., *Ο Κατηχητής, Παιδαγωγός και Πατέρας για τους νέους*, άρθρο στο περ. «Εφημέριος», Μάρτιος 2007, σ.20-21 και Απρίλιος 2007, σ. 22-23.
- BARBARIN Philippe (Cardinal), *Le Notre Père, chemin de vie spirituelle*, Conférences de Cazeme à Fourvière, Éd. Soceval: Parole et Silence, Paris 2007, 184 σ.
- CLÉMENT Olivier, *Πάτερ ημών.....*, Σχόλια στην Κυριακή Προσευχή, Μτφρ.Πολυξένη Τσαλίκη-Κιοσόγλου, Εκδ.«Παρησία», Αθήνα 2014, 128 σ.
- DANNEELS Gotfried (Cardinal), *Espérer et prier*, Méditations sur le Notre Père, Les Éditions du Cerf: Épiphanie, Paris 2010, 142 σ.
- ZAFIROPOULOS Markos, *Du Père mort au déclin du père de famille. Où va la psychanalyse?* Presses Universitaires de France, Paris 2014, σ.238.